

Nieuwtjes over de geschiedenis van Lochem (3)

André Reincke

Dat de buurtschap Langen een geschiedenis kent die zeer ver teruggaat was mij bij het bestuderen van de Lochemse historische literatuur al wel duidelijk geworden. Ellen Palmboom meent in het boek ‘Over Stad en Scholtambt Lochem’ dat deze geschiedenis mogelijk terug te voeren is op de bezittingen van graaf Wigman van Hameland die in de 8ste en 9de eeuw hier ter plaatse goederen zou hebben gehad.

Het is verder opmerkelijk dat in een buurtschap met toch beperkte omvang niet minder dan drie havezathen (Langen, de Cloese en Diepenbroeck) naast elkaar voorkwamen.

Onder deze havezathen en nog een kasteeltje De Karssenborch hoorde verder een aantal erven. In dit artikel en het vervolg daarop zal blijken dat over de meeste van deze goederen weer wat nieuwe feiten boven water zijn gekomen.

Situatie rond 1830

Als op 26 september 1828 Mr. Arnold Henry Peter Hubert, zonder speciaal beroep en wonende op huize Voorn bij Utrecht, voor de notarissen Spijker en Solner, eigenaar wordt van de Cloese, koopt hij niet alleen dit fraaie kasteel maar zowat de hele buurtschap Langen plus nog wat losse goederen. Samengevat gaat het om de volgende objecten: het huis de Cloese, het Erve en goed de Kempe, het Erve Rienderink, het Erve Warmelink en het Erve Lunsink, “samen uitmakende de Havezathen Cloesen en Langen”, en voorts het “Heerenhuis den Diepenbroek, het Erve Buerink, het daghuurdersplaatsjen Ikking, het Erve en goed Karsenberg, het Erve en goed de Scholtenplaats, de Katerstede de Weerd en twee percelen Akkerbosch”, samen uitmakende de Havezathe den Diepenbroek en tenslotte het Erve en goed den Pillink, de Katerstede de Soetenhorst en een tiental percelen akkerbos, dennenbos, bouwland, en hooiland.

Verkopers zijn de “Hoogwelgeboren Heer Baron Lodewijk van Heeckeren, Opperjagermeester en Opperhoutvester van de Noordelijke Provintien dezès rijks en deszelfs Ehevrouwe Vrouwe Jacoba

Catharina Petronella Baronesse du Tour, buiten speciaal beroep, te samen woonachtig op den huize Cloese”. Het via veiling aangeboden gaat die dag in zijn geheel voor het toen enorme bedrag van f 110.000,— naar de heer Hubert.

Lodewijk van Heeckeren

Het is heel opmerkelijk dat deze van Heeckerentelg in 1828 zoveel goederen in de buurtschap in zijn bezit had. Het was in de geschiedenis nog niet eerder voorgekomen dat één persoon op hetzelfde moment eigenaar was van zowel de drie havezathen als de bijbehorende erven. Weliswaar heeft Lodewijk een groot deel van zijn bezittingen (met name Langen en de Cloese) door erfenis verkregen maar Diepenbroek en De Pillink, beide met toebehoren, heeft hij zelf moeten kopen. Dat hij een rijke vrouw heeft getrouwd zal hem daarbij zeker hebben geholpen.

Lodewijk van Heeckeren werd geboren op 6 september 1768 op kasteel Enghuizen bij Hummelo als zoon van Jacob Adolph van Heeckeren, heer van Enghuizen, Beurse, Cloese en Langen, en Alexandrina Charlotta van Westerholt.

Daar hij niet in aanmerking kwam

voor opvolging als heer van Enghuizen koos hij aanvankelijk, zoals zovele adellijke zonen, voor een carrière in het leger. Reeds op 12 oktober 1789, hij was toen net 21 jaar, werd hij benoemd tot ‘capitein van eene compagnie onder het eerste bataillon van het regiment van Hardenbroek’.

Toen zijn vader echter in 1792 overleed werd de havezathe Langen met de erven en goederen Wennekink, Lunsink en Soetenhorst aan Lodewijk toebedeeld, terwijl zijn broer Evert Frederik heer van de Cloese werd.

Dit was de kans voor Lodewijk nog datzelfde jaar een verzoek te doen om toegelaten te worden tot de Ridderschap van Zutphen wegens de havezathe Langen. De daarbij behorende goederen konden volgens taxatie jaarlijks ruim 551 gulden opbrengen ‘en dus de vereischte 400 guldens te boven koomen’. Aangezien ook aan de andere voorwaarden tot toelating werd voldaan was de admmissie daarmee een feit.

Op 18 maart 1793 trouwde Lodewijk van Heeckeren met Jacoba Catharina Petronella du Tour, later *dame du palais* van Koningin Hortense, de vrouw van Lodewijk Napoleon.

Lodewijk wordt heer van de

Cloese en Langen

Toen zijn broer Evert Frederik enkele jaren later heer van Enghuizen kon worden verviel ook de Cloese aan Lodewijk en kon deze als heer van Cloese en Langen, met de bijbehorende erven, zich volledig met het beheer van deze goederen gaan bezighouden. In de jaren die volgden wist hij zijn bezittingen uit te breiden. Op 27 juli 1798 verwierf hij het erve en goed den Pillink voor f 7.920,— en op 18 januari 1810 de havezathe Diepenbroek, bestaande uit “herenhuizinge, stallen, jacht en visscherijen, benevens de bouwerven of katersteden: Buerink, Karssenbergh, Scholte of Mensink, de Weerd en Ikkinksteede”. Het geheel voor de prijs van f 29.000,—.

De eerste jaren van hun huwelijk hebben Lodewijk en zijn vrouw, mede vanwege de diverse functies die zij daar bekleedden, in Den Haag gewoond en daar werden ook hun vier kinderen geboren.

Kennelijk was er bij de kinderen geen animo voor de ouderlijke bezittingen in het Gelderse, reden waarom Lodewijk en zijn vrouw nog bij leven alles in 1828 hebben verkocht. Daarna zijn zij in Velp gaan wonen (vlakbij kasteel Biljoen) alwaar Lodewijk in 1831 en zijn vrouw in 1846 stierf.

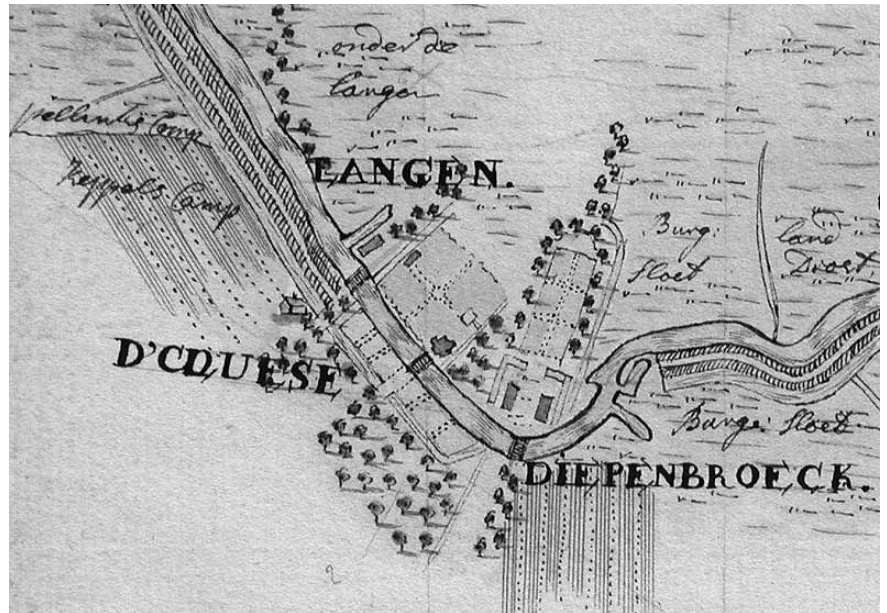
Nadere bijzonderheden over de Langense goederen

In zijn boekje *Kastelen en landhuizen rond Lochem* uit 1989 heeft de kastelenkenner Jan Harenberg heel veel gegevens verzameld, ook over de kastelen in de buurtschap Langen. Ik wil dan ook niet in herhaling treden maar vooral datgene behandelen wat aan de geschiedschrijving kan worden toegevoegd.

Het huis Langen

Dit is al direct een mysterieus geval. We weten niet eens zeker waar het precies heeft gestaan en er treedt ook nog eens verwarring op met een ander kasteel dat daar ergens gestaan zou hebben, namelijk Keppel (o.a. Prop pag. 85). Na veel gepuzzel kom ik echter tot dezelfde conclusie als Harenberg, namelijk dat de havezathe Langen

naast de Cloese heeft gestaan, aan de westzijde van de Keppellaan (daar waar het bosje ligt tussen de Berkel en de voormalige atletiebaan). De bijgevoegde afbeelding van een fragment van een Berkelkaartje van G. Ravenschot uit 1763 geeft daar ook veel duidelijkheid over.

Detail van de Berkelkaart van Gerrit Ravenschot, 1763.

Over een huis Keppel wordt door Harenberg niet gerept en volgens mij heeft het ook nooit bestaan. Toch is de verwarring wel een beetje begrijpelijk omdat bijvoorbeeld soms in de oude doopregisters van Lochem wordt gesproken over ‘op Keppelshuys’ of ‘op Keppelsplaats’. Pas als men dieper in dergelijke gegevens duikt wordt duidelijk dat hiermee toch gewoon het Huis Langen of het bouwhuis daarvan wordt bedoeld. Dit huis was namelijk heel lang met het geslacht Van Keppel verbonden en toen het adellijke huis op zeker moment, waarschijnlijk door oorlogshandelingen, was verwoest en de bewoners door geldgebrek de restanten moesten verkopen liet men de naam Keppel voortleven via het nog intact zijnde Bouwhuis Wennekink, waarvan de bewoners zich zelfs ‘Keppel’ of ‘Keppels’ gingen noemen. Tenslotte heeft ook de weg ernaartoe de naam Keppellaan gekregen.

Over de oorsprong van het huis weten we alleen dat er een geslacht Van Langen heeft bestaan en dat

deze familie ook een wapen voerde want volgens een archiefstuk van het huis Ruurlo kocht Willem van Heeckeren van Kell op een openbare verkoping van de Cloese in 1907 een zandstenen wapen van de familie Van Langen die aan de familie Van Laer verwant zou zijn. De eerste Van Keppel die ik in ver-

band met Langen gevonden heb is Adolph van Keppel die in 1541 het goed Lunsink koopt van het Stift Hoogelten aan wie hij vervolgens dit goed in leen opdraagt. Deze Adolph was de vader van Reynier die nog ter sprake komt.

Langen als leengoed

De eerste keer dat er voor Langen als leengoed een inschrijving plaatsvindt, is in het jaar 1615. Reynier van Keppel draagt het “huys toe Langen mett den hove toe Wenckinck onder Lochum, buyrschap Langen” op aan “sijne genaede Joost (dit is Joost van Limburg en Bronkhorst) om aan het huys Wildenborgh leenroerigh te sijn”.

Eigenlijk is Langen een achterleen omdat de Wildenborgh op haar beurt weer leenroerig was aan het huis Wisch.

Vervolgens vervalt het leen enige generaties aan de erfgenamen van Reynier van Keppel tot in 1689 Jacob Schimmelpenningh van der Oyen, die dan ook reeds eigenaar

is van de Cloese, het goed koopt en er mee wordt beleend.

Tenslotte moeten nazaten van Jacob in 1745 het goed wegens geldgebrek verkopen aan Frans Jan van Heeckeren. Ook hiervan vindt men de neerslag in het leenregister van Wisch. Het bezit blijft dan in de familie Van Heeckeren tot 1795 (eigenaar blijft men tot 1828) wanneer het leenstelsel wordt afgeschaft.

Langen als havezathe

Voor havezathen in het algemeen gold dat het huis of kasteel waar men woonde niet zo belangrijk was. Het ging vooral om de daarbij behorende boerderijen die minimaal *f* 400,— per jaar moesten opbrengen. Verder moest men voldoende “adellijke kwartieren” (voorouders) hebben en moest er aan het bezit een historisch recht tot verschrijving in de Ridderschap verbonden zijn. Pas dan mocht men de naam “Havezathe” voeren. Zo zien we dat in 1689 bij verkoop door de familie Van Keppel het oorspronkelijke huis waarschijnlijk al door oorlogshandelingen of brandstichting verdwenen was. Men had toen geen geld voor herbouw en besloot over te gaan tot verkoop. Toch zal er nog wel een bijgebouw tot bewoning hebben gediend want men krijgt de indruk dat Jacob Schimmelpenningh het goed speciaal heeft gekocht om zijn oudste zoon Herman Henrick een havezathe te verschaffen zodat die kon worden toegelaten tot de Zutphense Ridderschap.

In 1691 vindt de admittie inderdaad namens ‘Langen’ plaats en als Herman Henrick in datzelfde jaar tot Scholtis van Lochem wordt benoemd zal hij waarschijnlijk in dat bijgebouw van Langen zijn gaan wonen.

Aan het recht op verschrijving werd ook een waarde toegekend. Er wordt hiervoor bijvoorbeeld in 1765 *f* 4.000,— betaald als F.J. van Heeckeren de Havezathe Langen verkoopt aan H.A. W van Rouwenoot, die Heer van de Ulenpas is maar daarvoor kennelijk geen recht op verschrijving heeft. De transactie bevat het beding dat als de koper een andere havezathe kan

verwerven het bezit van Langen weer voor hetzelfde bedrag, met daarenboven de *f* 4.000,— voor het recht van verschrijving, teruggaat naar de familie Van Heeckeren, hetgeen in 1786 inderdaad gebeurt.

Genealogie Van Keppel op Langen

(met voor zover mij bekende gegevens)

Adolph van Keppel (tot Pickenburg) was gehuwd met Margaretha van Coeverden, in 1541 beleend met Lunsink. Uit dit huwelijk werd zoon Reynier van Keppel (genaamd Pickert) geboren, die tweemaal trouwde: met Catharina van Heeckeren en in 1612 met Marg. van Warmelo. Hun zoon Adolph van Keppel huwde in 1625 Agnes van Keppel van Oolde. Hij overleed in 1642. Het huwelijk bracht de zonen Jan Reyner en Evert Dirk. Jan Reyner van Keppel trouwde in 1649 met Catharina van Coeverden. De kinderen uit dit huwelijk waren Johan Adolf, Jan Reyner, Agnes en Margriet Theodora. Verder weten we dat “op 8 juli 1666 is geboren bij (sal.) Jan Reyner van Keppel tot Langen zijn tweeling Jan Reyner en Henric Bastiaen, getuige gene vanwege de pest”. De vader en een van de tweeling zijn kort na elkaar gestorven, vermoedelijk aan die vreselijke ziekte de pest, die dus ook aan de adel niet voorbijging. De oudste zoon Johan Adolf van Keppel is in 1682 gehuwd met Marie Anna van Boecop. In 1688 trouwt zijn broer Jan Reyner met een burgermeisje Mechtelt ter Schegget, waarvan hij in 1691 een dochter Willemken krijgt. Johan Adolf heeft zoals gezegd Langen in 1689 moeten verkopen. Van Jan Reyner is bekend dat hij later nog op Diepenbroek heeft gewoond.

De bijbehorende erven

In het geval Langen is het aantal bijbehorende boerderijen steeds net voldoende geweest om de veerste *f* 400,— opbrengst te halen. In de eerste plaats was dit het erf Wennekink; dit lag tegenover het huis Langen op de zuidoever van de Berkel. Het moet vanouds het

bouwhuis geweest zijn, zoals valt op te maken uit de leeninschrijving van het jaar 1615. Vervolgens was er het goed Lunsink, zoals vermeld in 1541 door Adolph van Keppel aangekocht van het Stift Hoogelten. In dat jaar bevrijdt de abdis van het Stift, Veronica von Reichenstein, het goed van de horigheid en zet het om in een Zutphens leen. Uit de geschiedenis van het Stift blijkt verder dat eind 14de eeuw een zekere Meyart horige was van dat goed Lunsink. De suggestie van Ellen Palmboom (zie de inleiding van dit artikel) dat dit goed een Frankische oorsprong zou kunnen hebben lijkt hiermee waarheid te worden omdat een groot deel van de goederen die graaf Wigman hier bezat inderdaad zijn geschonken aan het door hem gestichte Stift van Hoogelten. Het goed Lunsink is tot 1795 leenplichtig gebleven aan het genoemde Stift.

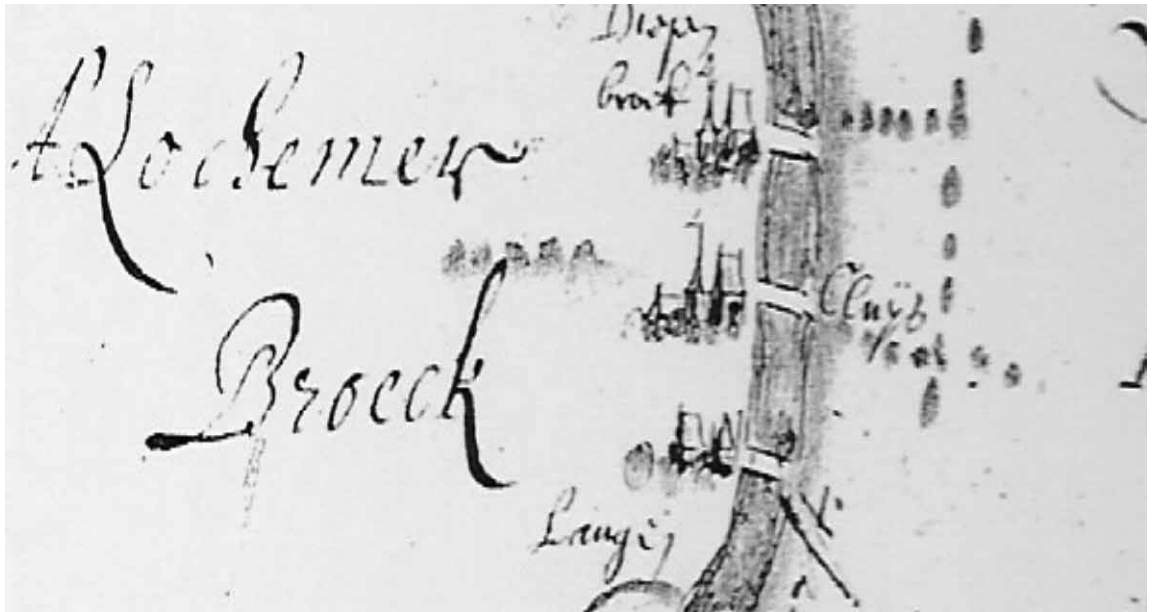
Tenslotte hoorde bij de havezathe Langen het erf Warmelink, later Dikkeboer geheten, maar in bepaalde perioden werd dat ook wel onder De Cloese gerangschikt.

De naam Keppel of Keppels

Op 15 december 1744 wordt het Erve en goet Langen door Frans Jan van Heeckeren voor zes jaren verpacht aan Jan Willemsen en echtgenote Sara Nieuwenhuis. Deze Jan Willemsen, die eigenlijk Weijenberg heette maar Willemsen werd genoemd omdat zijn vader Willem heette, ging zich vanaf dat moment Jan Keppel of ook wel Keppels noemen. Zijn zoon Hendrik Keppels volgde hem in 1762 op dit erf op, terwijl een andere zoon Teunis Keppels in 1770 trouwde met Maria Lunsink en daardoor op het naastgelegen erf Lunsink kwam te wonen. Zowel de kinderen van Hendrik als die van Teunis bleven zich consequent Keppels noemen. Tot in de huidige tijd zijn er nog vele nakomelingen met die naam te vinden.

Het middeleeuwse huis De Cloese

Over de Cloese is veel bekend en geschreven. Toch wil ik over de oudste periode nog iets zeggen, ook omdat over die tijd nog wel

Uitsnede van een berkelkaart getekend door Nic. van Geelkerken in het jaar 1642

wat vragen bestaan.

In de literatuur wordt vaak meegedeeld dat precies bekend is wanneer het eerste huis De Cloese is gebouwd. Bedoeld wordt dat rond 1530 Sweder van Kervenheim van de Hertog van Gelre op een Pol in de Berkel “geheden die Cluse” een huis mocht bouwen waarvoor de bouwmaterialen hem werden gegeven door gedeeltelijke afbraak van de Wildenborch. Er zijn echter bronnen waaruit blijkt dat er ook vóór die tijd al wel een burcht of iets dergelijks heeft bestaan al weten we niet hoe die er uit heeft gezien. Er zijn vier aanwijzingen:

1. In een rentmeestersrekening van de stad Zutphen uit het jaar 1378 wordt gezegd dat een tweetal schepenen met burgers uit die stad naar die Cluze zijn gevaren en aldaar (zo men zegt) een belegering hebben uitgevoerd.

2. Volgens de geschiedenis van Ampsen werd in 1430 Derck van Keppel van de Cloese (gehuwd met Mija van Ampsen) beleend met Oud-Ampsen.

3. Volgens het leenregister van Gelre en Zutphen werd Johan ter Cluse in 1459 beleend met het goet tot Reynering in Langen.

4. Karel, Hertog van Gelre, stuurt in 1504 een brief aan de stad Zutphen dat de Kleefsen met zwaar geschut de Cluyse (onder Lochem) hebben belegerd met het bevel zoveel mogelijk gewapenden gereed te houden.

Het geslacht ter Cluse

Land van Lochem 2005 nr. 3

In de literatuur bestaan vraagtekens over hun bezittingen in relatie tot het 16de-eeuwse huis van Sweder van Kervenheim. Ik heb dat nog eens op de rij gezet en een brief gevonden die nog wat meer duidelijkheid verschaft.

Volgens het leenregister van het goet Reynering wordt Johan ter Clusen op 30 mei 1520 met dat goed beleend als “erve sijnes vaders Andries”, maar omdat Johan niet aanwezig kan zijn (men weet niet of hij nog leeft) wordt het goed al op 15 april van dat jaar aan zijn zuster (zij is erfgenaam van Johan) Catrin overgedragen met de restrictie dat als Johan in leven blijkt te zijn “sij hem het goet weder sal overlaten”.

Vervolgens lezen we ‘Ende so heeren Sweer van Kervenhem, canonick, eenen pol, gelegen op de Birckel, geheiten die Cluse, overgegeven ende gegunt heeft te betimmeren, om alleen sijn leven lanck te gebruiken ende na sijnen doot weder an desen leen te commen, heeft die leenheer sulx belieft’.

De belening is gedateerd 31 mei 1530 ‘Sweer van Kervenhem, canonick, bij transport Catrin, beheltlich haren broder Johan sijn recht, so hij leeft’.

En dan: op 13 juni 1544 ‘Johan ter Cluse vernijt eedt’.

De brief die hier enig licht op werpt is van de stad Lochem aan de stad Zutphen en dateert van 6 oktober 1543. Het betreft een verzoek namens Johan ter Kluse

diens voorspraak te willen zijn opdat hij zijn ouderlijk goed, dat hem in zijn afwezigheid en buiten weten ontroofd is, terug mag krijgen, waarop hij al herhaaldelijk door supplicaties aan de hertog en naderhand aan heer Reyner van Calon, prins van Aranien, die nu ter huldiging in Zutphen is, heeft aangedrongen.

Misschien is een en ander als volgt gegaan:

Toen Catrin ter Clusen in 1520 twijfelde of haar broer Johan nog in leven was, kreeg zij het goed Reynering met inbegrip van de daartoe behorende “pol op de Birckel” toebedeeld en werd ermee beleend, echter met de voorwaarde dat als haar broer boven water kwam zij het goed alsnog aan hem zou overgeven. Vervolgens verkocht zij de pol (kennelijk afgesplitst van Reynering) in 1530 aan Sweder van Kervenheim, pastoor van Lochem, die er een huis op bouwde. Mogelijk dat een en ander zich voltrok op verzoek van de Hertog van wie Sweder een beschermeling was.

Toen Johan rond 1540 weer verscheen eiste hij inderdaad zijn goederen op, hetgeen kennelijk goedgekomen is want op 13 juni 1544 werd hij opnieuw met Reynering beleend.

De “pol op de Birckel, geheiten die Cluse”, schijnt Sweder van Kervenheim toch rechtsgeldig bezeten te hebben want in 1536 verkoopt hij dit stukje grond met het door hem gebouwde huis aan de Hertog.

Grafsteen van Sweder van Kervenheim, getekend door Arnt van Buchell, 17^e eeuw.

In datzelfde jaar 1536 verkoopt Hertog Karel de Cluse, maar nu met nog twee andere goederen, namelijk Tudislo (tot dan een thinsgoet) en Hulsinck of Lamerdinck (tot dan een horig goet) aan Derck van Keppel, in ruil voor het goed Cannenburgh te Vaassen. Na diens overlijden vererven deze goederen op 16 juli 1544 op zijn zoon Joost van Keppel.

Intussen verkoopt Johan ter Cluse zijn goed Reynering in 1547 aan de weduwe van Derck van Keppel terwijl dit na haar dood in 1566 eveneens vererft op haar zoon Joost, zodat pas dan alle goederen rondom de Cloese weer in een hand terecht komen.

Sweder van Kervenheim

Over Sweder van Kervenheim zijn nog wel een paar saillante zaken te vertellen.

In maart 1530 beging Sweder op de Cloese een doodslag. Het slachtoffer Adraan van Iperen maakte deel uit van een groep van vier mannen die Sweders huis waren binnengedrongen. Zowel de kerkelijke

als wereldlijke autoriteiten hebben zich met deze zaak ingelaten. Omdat Sweder uit noodweer had gehandeld zijn er van de zijde van de Hertog geen maatregelen genomen; door de kerkelijke autoriteiten werd echter nog wel de voorwaarde gesteld dat Sweder ook bij de paus in Rome vergeving zou vragen.

In 1531 werd Sweder door Hertog Karel belast met de administratie van de hertogelijke horige en eigen goederen in het Land van Zutphen, die in deplorabele toestand verkeerde. Veel van deze goederen waren in de loop der jaren aan het toezicht van de hertogelijke rentmeesters ontglipt, hetgeen een aanzienlijke inkomstenderving tot gevolg had gehad. Sweder schijnt hen met harde hand te hebben aangepakt getuige de vele klagers hierover op een landdag in het jaar 1538.

In het jaar 1532 werd hij benoemd tot Proost van het Kapittel te Zutphen; het hoogste geestelijke ambt dat de hertog in zijn hertogdom te

vergeven had.

Sweders meest bekende familielid was zijn broer Hendrik die van 1533 tot 1538 Schout van Lochem is geweest. Verder had hij vijf of zes dochters van wie de leeftijden nogal uiteenliepen. Wie de moeder van deze dochters was, blijkt echter nergens uit.

In 1539 werd Sweder nog benoemd tot raadsheer van keizer Karel de Vijfde, terwijl hij in latere jaren ook nog koorbisschop van een klein aartsdiakonaat in het Nedersticht is geweest. Op 8 juni 1547 is hij gestorven te Utrecht waar hij in de Paulusabdij zijn laatste rustplaats vond.

De bijbehorende erven

Het goed Hulsinck of Lamerdinck: Wederom dankzij het leenregister komen we te weten waar dit goed lag, als in 1473 de plaats van het goed Reynering wordt aangeduid met "daer naest gelant is dat goet tot Hulsinck an d'een ende Kempengoet an d'ander sijde". Dit betekent dat het westelijk van Reynering heeft gelegen, dus vanaf de Zwiepseweg rechts van de Keppellaan.

Al sinds mensenheugenis bevindt zich hier geen erf of restant meer daarvan, al moet gezegd dat ter plekke een eenzame boom in het weiland mogelijk een aanwijzing zou kunnen zijn.

Een waarschijnlijk bewijs dat Hulsinck destijds al van hoge ouderdom was heb ik gevonden in het register van de goederen van de graaf van Dale uit het jaar 1188 waarin onder Lochem een goed (het enige in Lochem) Hulsinck wordt genoemd.

Mogelijk dat het erf in de tachtigjarige oorlog is verwoest want vanaf die tijd kan men er in de archieven niets meer van vinden.

Verder hebben steeds tot de Cloese behoord de erven Rienderink (in oudere teksten meestal Reinering genoemd) en de Kempe.

Over de diverse erven in Langen heb ik naast het voorgaande nog meer (o.a. genealogische) gegevens verzameld. Hierop kom ik in de volgende aflevering van Land van Lochem terug.